

Тітков Олександр

КОМПЛЕКС ЗАХИСНОГО СПОРЯДЖЕННЯ ЯПОНСЬКИХ САМУРАЇВ ЗІ ЗБІРКИ ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Серед народознавчих колекцій Полтавського краєзнавчого музею значне місце посідають збірки, які репрезентують далекосхідний регіон. Їх першовитоки, як і багатьох інших колекцій, припадають на 1894 р. Цього року Михайло Олеховський (1855–1909), один з фундаторів музею, залучив до співпраці з поповнення колекцій Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства кадрового військового, Павла Бобровського (1860–1944), який перейнявся ідеєю створення при музеї “зібрання класичних старожитностей” [Отчет...1902; Отчет...1904; Отчет...1910; Тітков 2000, 22]. З часом, залишивши військову службу, П.Бобровський усі свої сили докладав до розбудови створеного ним “відділу народознавства” (рис. 1), витрачаючи на нього значні власні кошти. Під його наглядом для відділу було відведено дві зали мансардного поверху споруди Полтавського земства. [Ніколаєв 1921, 59]. У започаткованому полковником Бобровським вигляді “відділ народознавства” без змін проіснував до 1940 р. Пізніше частина колекцій була втрачена в роки Другої світової війни та розпорошена по кількох музеях.

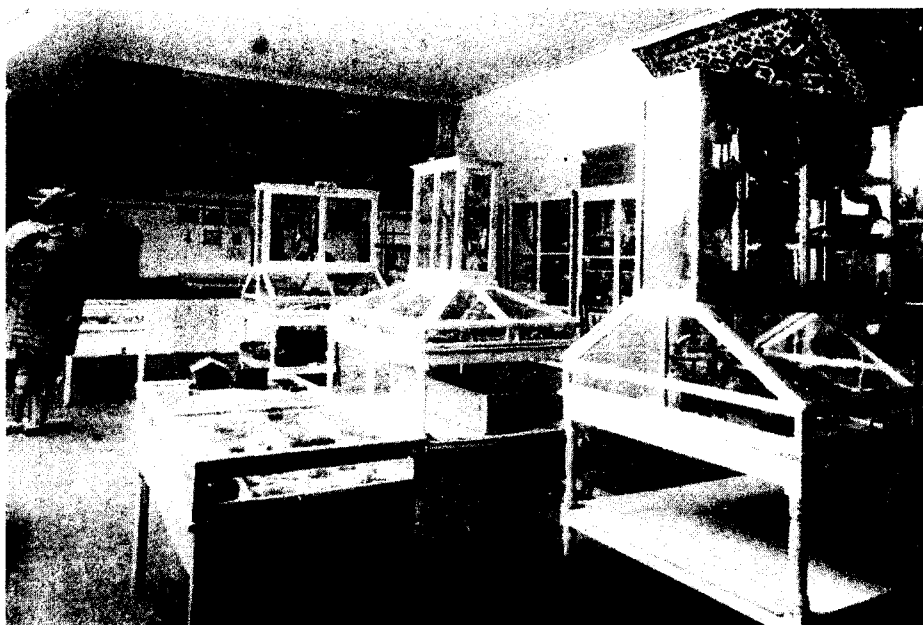

Рис. 1. Фрагмент зали “відділу народознавства” Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства. 1909 р.

Та навіть на тлі багатьох далекосхідних збірок японська колекція виглядає досить репрезентативною. Серед численних речей повсякденного вжитку виокремлюються зразки озброєння, представлені різноманітною клинковою зброєю. Та найбільш атрактивними речами цього зібрання є кілька обладункових комплектів самураїв [Тітков 2000, 26], які збереглися до сьогодення. У музеях України такі зразки захисного озброєння чи не єдині.

Зразки обладунків належать до типу “гусоку”. Це означає, що вони за своїми конструктивними особливостями тотожні традиційним, класичним зразкам. Слід зазначити, що зброярська традиція виготовлення захисної амуніції для самураїв зосереджувалася навколо базової моделі обладунку, яка впродовж багатьох століть залишалася незмінною як за структурою, так і за компонентами. Ймовірно, що ця модель з’явилася внаслідок зумовленості військової функціональності.

Комплект амуніції складався із захисних елементів для голови, ший, плечей та рук, грудей, торсу, ніг і стоп. Ступінь екіпрованості самурая залежав від його рангу: вершники бусі вищого рангу, як правило, мали повний обладунковий набір, тоді як васали нижчих рівнів використовували набагато простіші обладунки. Матеріал для їх виготовлення також був своєрідним символом — відбивав намагання зброярів до швидкості виготовлення та функціональності обладунку. Класичним уособленням такого матеріалу була шкіра. Традиція використання шкіри простежується

Комплект амуніції складався із захисних елементів для голови, ший, плечей та рук, грудей, торсу, ніг і стоп. Ступінь екіпрованості самурая залежав від його рангу: вершники бусі вищого рангу, як правило, мали повний обладунковий набір, тоді як васали нижчих рівнів використовували набагато простіші обладунки. Матеріал для їх виготовлення також був своєрідним символом — відбивав намагання зброярів до швидкості виготовлення та функціональності обладунку. Класичним уособленням такого матеріалу була шкіра. Традиція використання шкіри простежується

ся з найдавніших часів, починаючи з конструкційного втілення у варіанті **кавара** (обладунки зроблені із нашитих на одяг шматочків шкіри). Шкіра при виготовленні обладунків використовується як з'єднувальний елемент, що утримує вкупі різні частини вбрання, і, одночасно, як основний матеріал для виготовлення самого обладунку: у шматочок шкіри загорталася залізна чи сталеві платівки або навіть шматки кольчуги; інколи цей шматок вкривався лаком і насичувався ним до набуття необхідної твердості та жорсткості.

Шоломи та нагрудні пластини дуже часто виготовлялися із металу. Про традиційність використання цього матеріалу для виготовлення саме цих компонентів захисної амуніції свідчать археологічні дослідження, згідно яких використання металу при виготовленні обладунків було відоме на японських островах починаючи з 400 р. до н.е. [Stone 1961, 60]. Корені металообробки японцями традиційно виводяться із міфу про першого божественного коваля (*сікорітоме-но Мікото* — онук Аматарасу) [Иофан 1963, 117].

Досить солідний проміжок часу у виготовленні металевих компонентів обладунку призвів до того, що вже у період Хейан (794-1156) японські зброярі були досить відомі якістю своєї продукції. Приблизно в той же час починає закладатися традиція компонентно-мішаного обладунку. Послідовно були пройдені конструктивні стадії **танко** (пластинкові обладунки) (рис.2) — **коганемаджирі-но-йорої** (обладунки, виготовлені із шкіри і заліза) (рис.3) — **кава-тсумі** (обладунок, де складові пластини були вміщені у шкіру). Наприкінці цього ж періоду японські зброярі стали виготовляти обладунки “із залізних пластин, зшитих разом з шовковими чи шкіряними шнурами, причому візерунок обладунку був визначальним для стилю його виконання; таке поєднання пластин називалося “одоші” [Gilbertson, Kawaki 1892, 116]. Залізни і сталеві платівки (у шкіряній оболонці чи без неї) добиралися відповідно до розміру та форми, виходячи із цільової функціональної необхідності. Так, великі пластини використовувалися для захисту плечей (у складі *code*) чи грудей (у складі *do*), для прикриття попереку

Рис.2. Обладунок типу “танко”.
Побутував у Японії у IV ст.

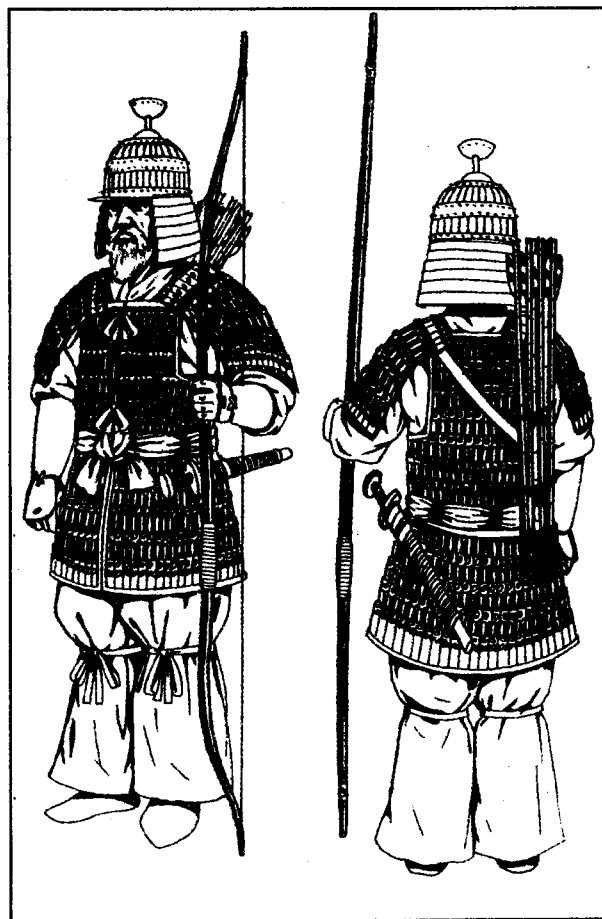

Рис.3. Обладунок типу “кейко”.
Побутував у Японії у VI-IX ст.

(у складі *вайдаме*) тощо. Між собою вони скріплювалися металевими нитками або ж шкіряними ремінцями. Невеличкі металеві пластини (*козане*) між собою з'єднувалися шовковими шнурами і використовувалися практично у кожній частині обладунку. Вони або входили до складу фрагментарних частин обладунку, які утворювалися великими пластинами, або ж вставлялися між такими фрагментами. Також застосовувалися ланцюжки та окремі ланки кольчуг. Вони утворювали комбінації, з'єднуючи великі та маленькі платівки, створюючи дуже рухливі і одночасно відносно легкі обладунки. Зазвичай вони у внутрішній частині обшивалися шкірою, підбитою тканиною.

Японці традиційно розподіляють свої обладунки на два основні типи: “старі”, тобто ті, які були виготовлені і побутували до XVI ст. (*йорої, катчу, харамакі, до-мару*) (рис.2, 3), та “нові”, що з'являються у більш пізній час. Цей тип обладунку отримав назву *гусоку*. Вважається, що за часів Тоестомі Хідейосі відбулися зміни у виробництві панцирів. Було також вдосконалене легке спорядження. Авторство останнього належить Хісахіге Мацунаті, котрий почав створювати панцирі із пластин товстого заліза, які розташовувалися лускоподібно [Спеваковский 1981, 105]. І новий і старий типи відносяться до класичної моделі, усі компоненти якої об'єднуються терміном *тсувамоно-но-рокугу*. Вони утворюють шість частин обладунку: нагрудник (*йорої*), шолом (*кабуто*), маску (*хотате*), нарукавники (*коте*), поножі (*суне-ате*) та захист поперека (*косо-ате*) [Уестбрук, Ратчи 2000, 218–219]. Пізніше терміном *гусоку* почав називатися повний комплекс обладунку. Інколи цей термін застосовується у сполученні з іншими назвами і в цьому випадку є конкретизуючим для певного спорядження: *іте-гусоку* (обладунок лучника), *юмі-гусоку* (арбалетник) тощо.

Повний комплект обладунків (шолом із маскою, захист рук і кистей, панцир з фартухом, поножі та чоботи), в основному, носився лише знатними самураями. Інші командири одягали більш легкі варіанти цього обладунку, виготовлені із легких матеріалів. Прості самураї чи асігару використовували шолом, нарукавники, панцирі з короткими висячими смугами та поножі. Обладунки для асігару виготовлялися зі шкіри із залізними заклепками. Конструктивні особливості традиційного обладунку дозволяли досить гнучко їх використовувати в залежності від ситуації. Так, для бою у воді дуже часто воїни позбавлялися всіх другорядних засобів захисту і обладунковий комплекс складався із шолома та панцира. В деяких ситуаціях могли носитися по два комплекти обладунків, які одягалися один поверх другого [Спеваковский 1981, 102]. Гнучкість шнурованої конструкції дозволяла це робити. Однак широкого розповсюдження подібна практика не набула. Здебільшого японці не сприймали занадто громіздку захисну амуніцію, мотивуючи це тим, що така обладункова система є перешкодою для вищої стратегічної функціональності. Крім того, значну роль у цьому відігравав і традиційно притаманний їм фаталізм. Самураї вважали, що пряме влучання стріли чи кулі проб'є будь-який обладунок: “Ті сане (металеві платівки), що не пробиваються стрілами, вражаються мушкетними кулями, а ті, що витримують кулі, вражаються стрілами. М'які і тверді — у кожних із них свої позитивні сторони. Однак їх важко об'єднати в одній речі. Тому намагання захистити себе обладунками марне. Хіба може воїн, на полі брані, під час бою обирати між мушкетними кулями і стрілами? Навіть якщо залізний лист скласти у десять чи двадцять разів, все одно між ним і сусіднім обов'язково буде якась щілина, інакше рухатися в такому обладунку буде неможливо. Але якщо є щілина, то саме в неї і буде намагатися вцілити ворог. І не тільки вже зазначеною зброєю можна проникнути крізь обладунки. Для цього широко використовуються *тачі* (мечі), *тоші* (кинджали), *ярі* (списи) та *нагінати* (алебарди). Скорботно, що деякі воїни не розуміють цього, бо пошуки слави затьмарили їм розум. Вони не знають очікуючої їх долі і надягають занадто важкі для них *йорої* (обладунки) і гинуть” [Arai, Hanuseki 1964, 75–76].

Однак пошуки універсального компонентного поєднання, незважаючи ні на що, тривали. На користь цього свідчать численні джерела. Цікавий метод відбору пластин наводить Араї Ханусекі у праці “Хончо Гункіко”: “а ще були такі, що називалися *тамеші-сане* (“вивірені пластини”). У Кікучі Хіго-но-Камі-Такемітцу, коли він готувався до походів в еру Енбун (1256–1360), був особливий воїн — Саннін Барі, людина настільки сильна, що могла вистрілити із лука *саннін-барі*, тятіву на якому людина натягувала, в той час, як двоє інших згинали цей лук. Він стріляв у кожну *кусазурі*, опісля збирав уцілілі *сане*, з'єднував їх з іншими в *іча-маї-мазе* (одна залізна *сане* вставлялася між двома шкіряними) і робив з них обладунки” [Arai, Hanuseki 1964, 74].

У результаті таких цілеспрямованих пошуків був досягнутий компроміс, що знайшов свій прояв у правильному підборі комбінації різних матеріалів. Обладунки, виготовлені з них, були

спроможні не лише захистити від клинка, стріли чи мушкетної кулі, а й забезпечували максимальний захист від проникнення, залишаючись при цьому відносно легкими і зручними для носіння (рис.4).

В Японії існували цілі зводи текстів, присвячених обладункам та їх носінню. Якщо зробити їх цілісний аналіз, а потім і синтез, то можна отримати своєрідний інформаційний звід-інструкцію користувача обладунку. У скороченому варіанті він буде мати такий вигляд: *фундосі—сітагі — кобакама — табі — кяхан — вараджі — суне-ате — хаїдате — югаке — коте — вакибікі — до — ума-обі — соде — дайшо — нодова та хахімакі — мемпо та кабуто* [Увстбрук, Ратчи 2000, 248]. Асігару починав одягати обладунок з... настегнової пов'язки (*масуно*). В залежності від пори року вона могла бути з різного матеріалу. Після цього одягалася сорочка (*сітагі*), яка стягувалася на поясі внутрішнім пояском (*обі*). За ними йшли штани — *кобакама*. Далі — спеціальні шкарпетки (*табі*) з відокремленим великим пальцем. Як правило, такі шкарпетки виготовлялися із продубленої шкіри (*кава-тібі*) чи бавовни (*мобієн-табі*). Поверх шкарпеток одягалися гамаші чи гетри (*кахан* чи *хабакі*). На ступні одягалися сандалі (командири — моногашири та кумігашири — носили сандалі з кольчужним плетінням, а бусі вищих рангів — *сьомьо*, *даймьо* — хутрові чоботи). Нога від коліна до щиколотки захищалася поножами (*суне-ате*, *сіно-зітсу*). Зазвичай цей амуніційний елемент виготовлявся з литого металу або лакованої шкіри, що нашивалися чи кріпилися на тканину основу. Коліна, як правило, закривалися металевим наколінником (*хізо-йорої-какузурі*). Існувало кілька варіантів таких наколінників.

Верхня частина стегон захищалася спеціальним щитком-фартухом — *хаїдате*, нижній край якого часто вкривався *козане* із заліза, шкіри, а іноді — навіть китового вуса. В залежності від того, воїн якого роду війська його використовував, існував ряд різновидів цього компонента (для піших, кіннотників тощо).

Наступними одягалися рукавиці (*югаке*) із дубленої шкіри. Зверху, для захисту рук від кисті до плеча, вдягалися нарукавники, підбиті тканиною, шовком чи шкірою. Їх зовнішня поверхня виготовлялася із металевих кілець чи пластин і закінчувалася напіврукавицею. Такий нарукавник (*коте-тегаї*) додатково, із зовнішнього боку, посилювався цілим набором металевих пластин, верхня з яких була *камури-іта*, що прикривала плече і розташовувалася під другим наплічником — *соде*. За допомогою двох міцних шнурів ця пластина з'єднувалася з грудною, а третім — з іншим нарукавником. Рука від ліктя до плеча захищалася ще однією великою пластиною (або кількома дрібними, з'єднаними між собою металевими кільцями — *гакуно-іта*), а лікоть закривався круглою, ввігнутою платівкою (*хіджигане*). Від ліктя до кисті розташовувалася довга пластина — *ікада*, що інколи замінювалася на декілька менших. Іноді передпліччя бралася у спеціальний металевий кожух-бандаж, який застібався на зап'ясті циліндричною пластиною (*тетсугай*). Він захищав тильний бік кисті, від зап'ястя до пальців. Внутрішня частина руки армувалася набагато слабше. Найчастіше вона просто закривалася тканиною чи шкірою, які були прошнуровані по всій довжині шовковими чи шкіряними нитками. Вважалося, що безпека цілком залежала

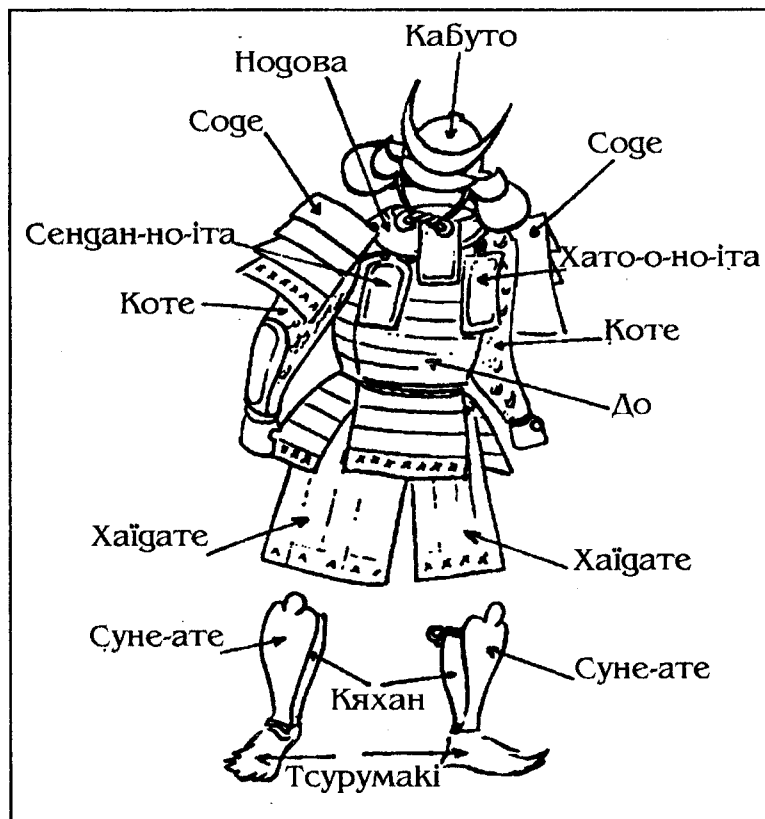

Рис.4. Основні конструктивні елементи комплекту захисного озброєння японських самураїв.

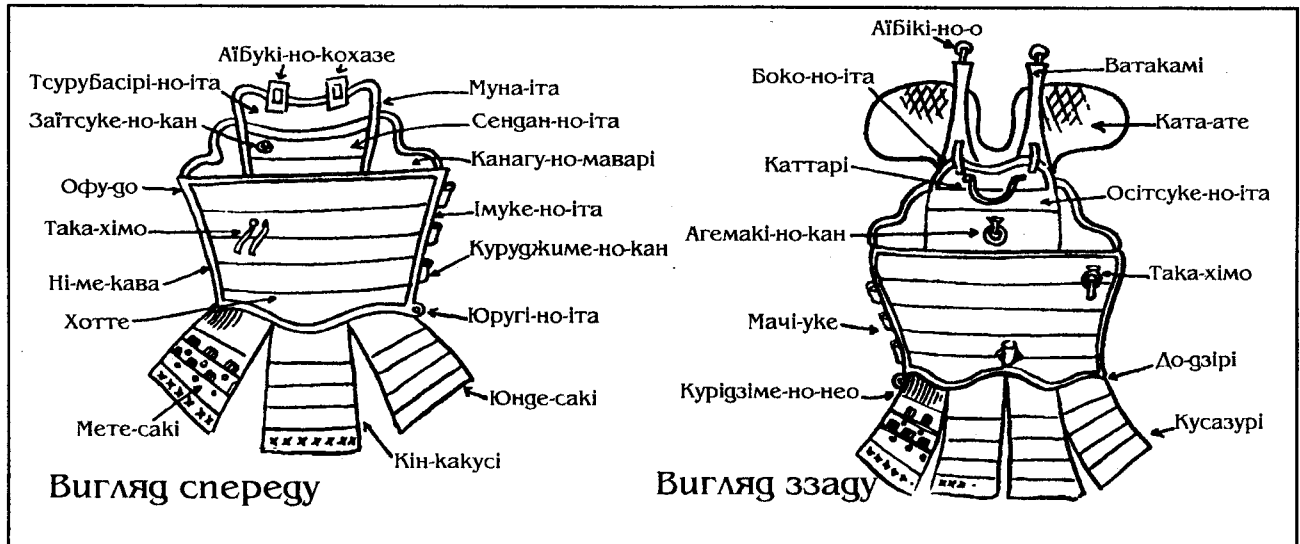

Рис.5. Обладунок та його складові елементи.

від вправності самого воїна. Вцілому ж існувала надзвичайно велика кількість варіантів нарукавників, вибір яких залежав від воїна (специфіки роду військ, умов майбутнього бою тощо).

Наявність щілини між коте і бічними пластинами (*ватагами*) панцира (*до*) залишала пахви не захищеними. Тому захист цієї зони здійснювався за допомогою спеціальних накладок із кольчуги, посилені пластинами або шинами, що називалися *ватібікі*. Вони одягалися під панцир або окремо, інколи з'єднувалися між собою за допомогою ланцюжка (*кусарі вакібікі*). Існували варіанти кріплення гудзиками (*ботан-гоке*), гачками (*кохазе-гоке*) чи шнурами (*хімо-тсукі*). Був навіть спеціальний тип амуніції (*манджунова*), що поєднував у собі *вакібакі* з комірцем та наплічниками.

Центральним елементом обладунку, що захищав груди, був *до* (рис.5). В Японії існувало дуже багато варіантів фасону цього компонента, які побутували в різний час. Хронологічно розрізняються три типи *до*: доісторичні (**танко**, **катчу**, **кісенага**) (рис.2, 3), стародавні (**йорой**) та сучасні (**гусоку**). У переважній більшості самураї носили панцири або кираси, виготовлені із великих металевих пластин, які нагадували стародавні прототипи із шкіряних накладок. Існували панцири із лакованої шкіри з підкладкою, вкриті зовні смугами пластин, туго з'язаних між собою шовковими чи шкіряними шнурами; панцири із шкіряних та металевих накладок, нашитих таким чином, що частково перекривали одна одну, на кольчугу або скованих разом (*окегава-до*). Однак уцілому, особливо у пізній період, переважали панцири із лакованої шкіри, які носили асігару та різні буго. Пластини *до* іноді додатково вкривалися акулячою шкірою (*саме тсумі*), черепаховим панцирем (*моджі тсумі*) чи шнурованим китовим вусом, завдячуючи якому обладунок отримувалася красивий візерунок і додаткову міцність.

Панцири підрозділялися на дві великі категорії. Першу, найчастіше застосовувану, утворювали конструкції, виготовлені із кількох великих частин або пластин, з'єднаних між собою міцними шнурами (*до*); другу, — менш числені, зроблені із суцільного шматка. Такі суцільні панцири, що захищали воїна від шиї до пояса, були поширені у XVII–XVIII ст. Вважається що це був прояв європейського впливу [Воробьев, Соколова 1976, 160]. Перша категорія, в свою чергу, підрозділялася на два великі класи: на ті, що відкривалися ззаду (**харамакі-до**), і ті, що відкривалися збоку (**до-мару**). Був ще один тип панцирів — той, що відкривався спереду по діагоналі справа наліво (**маеварі гусоку**) [Garbutt 1912, 161]. Однак він був нечисленний, бо не набув популярності. Панцири **до-мару** та **харамакі-до** виготовлялися із великих пластин, склепаних або зшнурованих разом так, щоб захистити тіло з усіх боків. Ці пластини підвішувалися на м'яких лямках (*каїа-ате*), розташованих на плечах, і складалася із кількох елементів: грудна пластина (*тате-наши-до*), ліва бокова пластина (*вакі-іта*), яка з'єднувалася з грудною та спинною частинами за допомогою гачків і шнурівки; права бокова частина (*вакі-дате*), яка часто взагалі була окремим елементом і врешті-решт спинна пластина (*оші-тсукі*), яка забезпечувалася додатково ще однією пластиною (*моко-іта*) для поси-

лення захисту. Інша пластина (*sata-ita*) утворювалася одним чи кількома рядами шнурованих накладок, зшитих у шахматному порядку (*xishinui*). В центрі цієї пластини знаходилося велике кільце (*age-maki*), яке допомагало соде під час бою утримуватися на місці. Тут же розташовувалися і гнізда для кріплення знамена легкого кавалериста (*sasimono*), де був зазначений власний герб воїна. Сьомь та даймь носили ще додаткові захисні пластини, замінюючи вже відомі, або надіваючи їх під вже зазначені (додатковий захист паху, додатковий елемент у фартусі тощо).

На галії самураї носили пояс (*ума-оби*) із лляного полотна чи якоїсь іншої тканини, з китицями і бантом спереду. Плечі знатних самураїв захищалися наплічниками *code*. На ліву сторону панцира воїн прикріплював підвіску (*косіате*) того типу зброї, якому він надавав перевагу: *дайшо* (парні мечі), *вакідзасі* (короткий меч) чи *тачі* (довгий меч). Раніше, у давні часи, у вжитку був ще один меч — *нодачі*, значно довший і важчий, аніж *катана*. Як правило, *нодачі* кріпився за спиною. Однак поступово їх використання було зведено нанівець і вже у добу сьогуната Токугава ці мечі практично зникли.

Існував і захист шиї (*нодова*) — кільце чи корсет із накладок чи маленьких платівок, туго зв'язаних між собою у формі скобки. Вірогідно, що це було наслідком трансформації захисного комірця, який одягався під панцир і приєднувався до підбитої підкладки (*ері-маварі*). Однак ця деталь амуніції широкого розповсюдження не набула, бо використовувалася переважно самурайською елітою.

Голова воїнів надійно захищалася цілою добіркою компонентів — *кабудо* (рис. 6), кількість яких варіювала в залежності від рангу бусі. В елітарному варіанті цей комплекс захищав голову, обличчя і шию самурая. Головним його елементом був куполоподібний шолом (*хачі*), що повторював форму голови. Протягом досить довгого проміжку часу конструкція шолома вдосконалювалася, а його форма трансформувалася. Концентруючи свої зусилля на базовій моделі, японські зброярі створили велику кількість різновидів цієї конструкції. Класичний же варіант мав такий вигляд: на передній частині основи *хачі* розташовувався маленький козирок (*маезасі*). Над ним — спеціальне гніздо (*хараїдате*), де кріпився герб (*маедате*) та інші символи. Однак ця амуніційна особливість була притаманна шоломам моногаширів, сьомь, даймь тощо. На шоломах старого типу, на його тім'яній частині, існував спеціальний гачок або кільце, до якого прилаштовувалася накидка (*хоро*). Також шолом комплектувався спеціальним виступом, що повторював обриси нижнього краю шолома. До нього прикріплювалася шийна захисна пластина, із 3–7 рядів металевих смужок, з'єднаних між собою шовковими шнурами. Ці смуги часто обтягувалися грубою шкірою і складалися зі 100–138 *козанае*. Кількість і розмір платівок виступали в якості ідентифікатора типу шолома.

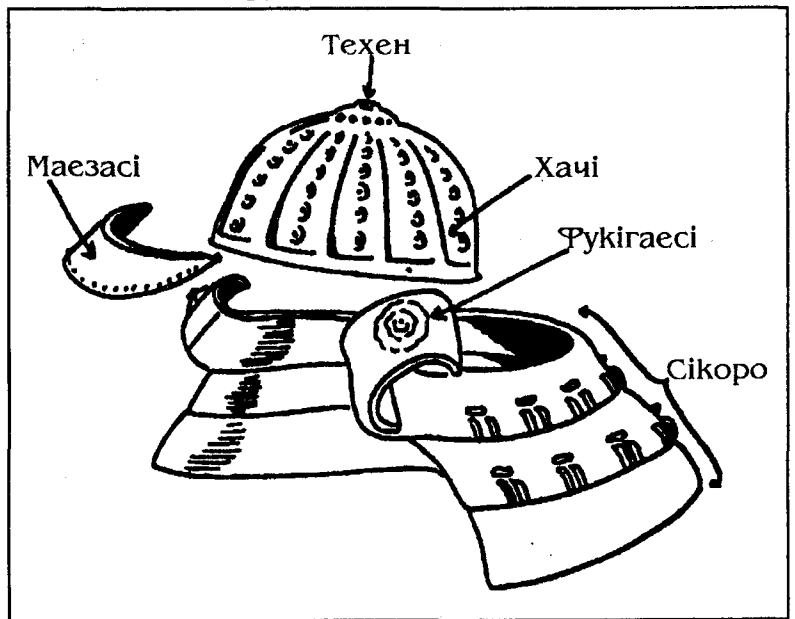

Рис. 6. Основні конструктивні елементи "кабудо".

З кожного боку шолома розташовувалися специфічні навушники — *фукигаесі*, які утворювалися загорнутими назад нижніми пластинами шолома або однією чи кількома верхніми смужками шийної пластини.

Знатні самураї захищали також і обличчя. Для цього використовувалися спеціальні маскличини (*метто*). Як правило, вони виготовлялися із заліза, сталі чи лакованої шкіри. Для виготовлення брався цільний шматок металу чи шкіри, хоча деякі різновиди утворювалися кількома з'єднаними між собою пластинами, що додавало личині додаткової гнучкості. Поширення набули п'ять основних типів масок. Маски першого типу (*метто*) закривали обличчя повністю і складалися з окремих частин. Маски другого типу закривали обличчя під очима (*харате*). Третій тип — це

личини, які закривали щоки та підборіддя, залишаючи відкритими рот та ніс (*сару-бо*). Четвертий тип представлений масками, які закривали нижню частину обличчя, досить часто лише підборіддя (*тсубаме-бо*). П'ятий тип захищав лише лоб та щоки [Уестбрук, Ратчи 2000, 248]. Головним призначенням цих масок, безумовно, був захист обличчя від ударів мечем чи списом. Металеві виступи на масках (*ядоме*) захищали від стріл. Однак крім цього, маски виконували ще одну функцію — врівноважували шолом і більш рівномірно розподіляли його вагу на голові.

Самурайська еліта, окрім вже перерахованих компонентів, вдягала поверх обладунку особливий тип накидки (*джимбаорі*) [Спеваковский 1981, 106]. Вона надягалася до бою або після нього і її головна функція полягала в наданні своєму володарю додаткової солідності.

Своєрідний вид амуніції мали і кінні самураї. Мова йде про *хоро* — накидку, яка вільно прилаштувалася до спини вершника і слугувала своєрідним захистом. Головним її призначенням був захист спини вершника від стріл, випущених ззаду. Деякі автори вважають, що хоро навіть вкривався легким матеріалом, що був спеціально призначений для відбивання стріл. Дуже імовірно, що цей елемент виник у стародавні часи, коли *харамакі-до* не гарантували відповідного захисту спини воїна. Перші згадки щодо цієї накидки припадають на період Дзьокан (859–877) [Спеваковский 1981, 110].

Наявні музейні зразки (рис. 7) повністю відповідають основним рисам описаних вище обладункових комплексів. До реставрації, яка відбулася у 1992 р., вони мали такий вигляд.

Комплект №1

Шолом. Конструкція складається із хачі з маезаші та фукігаесі. Метал був вкритий світло-коричневим лаком, про що свідчать його залишки на внутрішній частині козирка. Пізніше, поверх лакового прошарку, був нанесений ще один — чорної фарби. Ступінь збереженості металу незадовільний — під фарбованим прошарком спостерігається суцільна корозія. Шийні пластини з'єднані між собою за допомогою шовкової шнурівки синьо-зеленого кольору. Ступінь збереженості з'єднувальних шнурів та металу — незадовільний.

Кираса. Утворюється двома основними частинами — грудною та спинною. Грудна частина представлена пластинами-смугами, вигнутими у формі грудей, з численними шкіряними платівка-

нами, закріпленими на шнурівці (ламельярний тип з'єднання). Платівки утворюють три секції по чотири ряди в кожній. Спинна частина утворена чотирма секціями з платівками у чотири ряди. Зверху до кираси прилаштовані наплічники — тканинні щитки, армовані сталевими платівками. Метал вкритий коричневою фарбою. Шкіряні смуги-платівки пересохли та дещо деформувалися (можливо — наслідки пожежі 1943 р.). Раніше вони були вкриті левкасом з лаком. Зовнішній щиток спини складається із металевих гофрованих платівок, які з'єднані між собою шнуром. Метал на 80% вкритий фарбою. В місцях втрати лакофарбового покриття чітко помітний

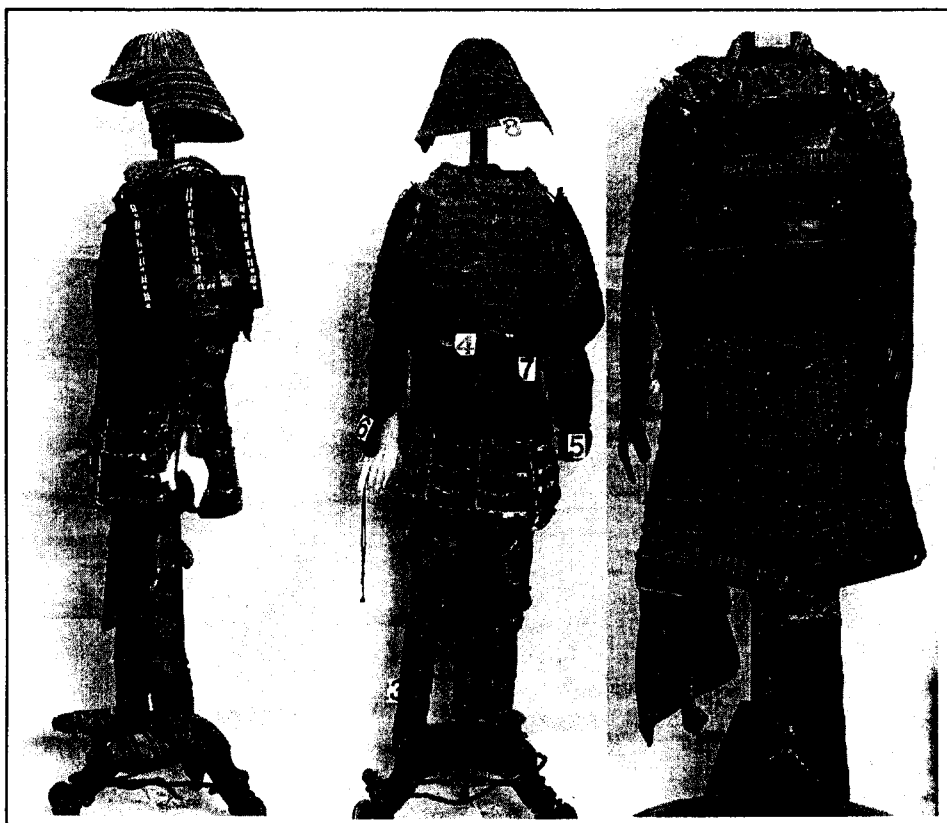

Рис. 7. Комплект “гусоку” із збірки Полтавського краєзнавчого музею. Етап реставрування.

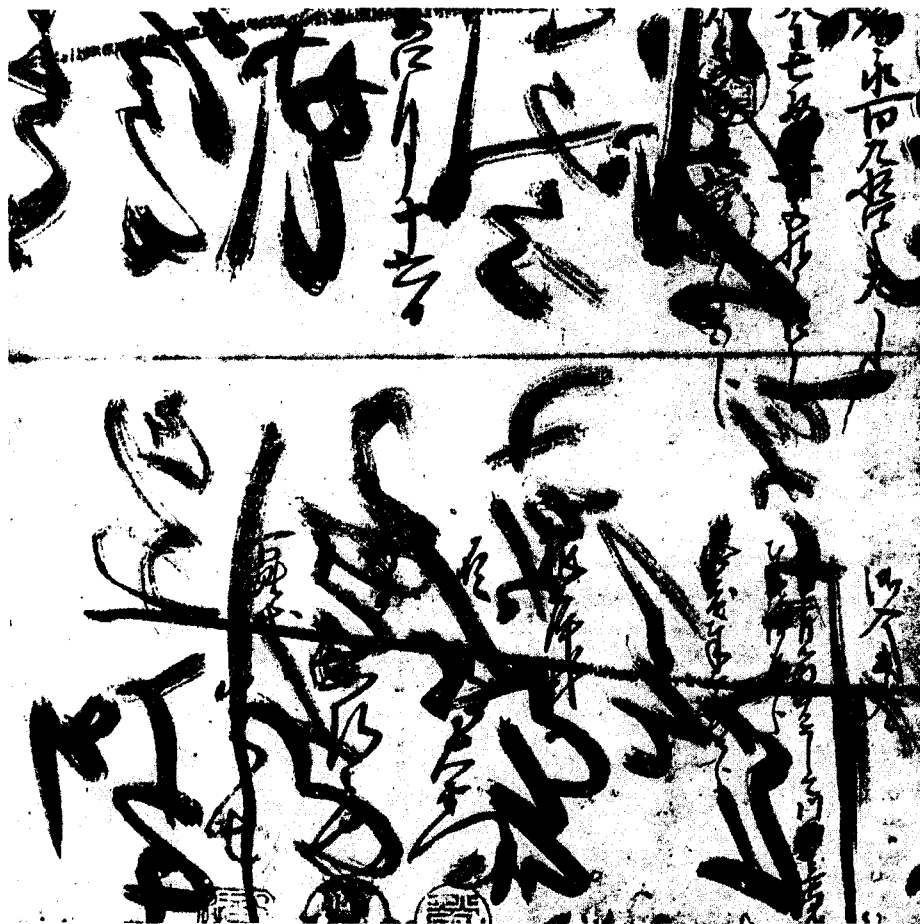

Рис. 8. Фрагмент напису на рисовому папері, що був вкладений у обладунок.

ви, шкіряної вставки та видовжених металевих платівок, з'єднаних між собою кольчужними секціями та металевим шестигранником. З'єднувальний шнур темно-зеленого кольору. Однак наявні пластини поножів — непарні, а тому вірогідно, що принаймні хоча б один з них належить до іншого комплекту (як повідомив В.Мокляк, заступник директора краєзнавчого музею, в наявності у музеї є не два комплекти, як донедавна вважалося, а три. Третій комплект неповний і представлений лише на рівні до, був одягнений під інший). Метал вкритий темно-коричневою фарбою, нанесеною на лак з левкасовою основою. Прямокутні платівки мають незначні втрати, а кольчужні секції вкриті корозією.

Комплект №2

Кираса. Коструктивно складається з чотирьох частин — грудної та спинної, а також двох бокових. Грудна частина утворюється металевими пластинками, зігнутими у формі грудей. Зверху і знизу протягнута шнурівка; до нижніх смужок кираси кріпляться пластини захисту пояса. Метал вкритий лаком та фарбою коричневого кольору. В цьому комплекті до низу кираси кріпився захисний фартух утворений шістьма блоками пластин. Кожний з них складається з п'яти металевих платівок, з'єднаних між собою шнурівкою. До верхньої частини кираси кріпляться наплічники та комірець з нагрудником. Наплічники складаються з металевих та шкіряних платівок, з'єднаних між собою червоно-коричневими шнурами. Комірець з нагрудником складається з трьох фігурних частин-подушечок, які наповнені шовковими нитками та ватою, а також з тканинних вставок, з внутрішньою прокладкою із металевих шестигранників, які прихвачені шнурівкою з товстою шовковою ниткою. Зовнішня сторона комірця обшита темно-синім з візерунком шовком. З внутрішнього боку знаходиться червона тканина, дуже схожа на бархат, з численними структурними пошкодженнями, а також темно-синього кольору полотно.

корозований метал. На зовнішній нижній частині, а також по боках пластин спостерігається значне відшарування лаку.

Наплічники. Складаються із семи металевих пластин, з'єднаних шнуром. Метал вкритий фарбою коричневого кольору. Вона нанесена поверх прошарку лакованого левкасу. На верхніх частинах — численні втрати лакофарбового прошарку, під яким помітний корозований метал. Пластини між собою з'єднуються шнурами двох кольорів — темного синьо-зеленого та білого.

Рукава. Утворюються тканиною основою із поверхневим кольчужним плетінням. Однак кольчужне армування не суцільне, а переможується з фігурними металевими платівками. Комплектуються кистьовим захистом.

Поножі. Складаються із тканинної осно-

Рукава. Так як і у комплекті № 1, представлені тканинною темно-синього кольору основою, з прикріпленою зверху кольчугою. Кольчуга підсилюється фігурними металевими платівками. Метал пофарбований. Нарукавник доповнюється також накладкою на кисть, яка складається із тканинної прокладки та металевих платівок, з ажурними накладками. Внутрішня частина накладки обшита тканиною типу флазелін.

Штани. Склалися із тканинної основи, замшевих вставок та металевих платівок з кольчугою.

Комплекс поножів. Представлений у вигляді тканинної основи, з прикріпленими до неї видовженими пластинками, які з'єднуються кольчугою, та вставками під замшу. У верхній частині є козирок із прилаштованими до внутрішньої частини шестигранными металевими платівками, з'єднаними між собою шовковою синьою шнурівкою та товстою світло-зеленою шовковою ниткою. З внутрішнього боку ця захисна амуніція обшита полотняною тканиною темно-синього кольору.

Неабиякий інтерес становлять приховані між прошарками тканини і шкіри у обладунках тексти (рис.8), написані скорописом (на думку В.Шабана, це так зване "трав'яне письмо") на шести аркушах рисового паперу. Причому один текст написаний поверх іншого. На жаль, прочитати текст не вдалося, але фахівцями висловлене припущення, що це можуть бути документи про договірні стосунки між майстром та власником "гусоку", які в багатьох місцях затверджені печатками. Було нараховано три типи відбитків, що є також дуже цікавими, зважаючи на існування двох видів дерев'яної чи кам'яної печатки: 1) вкривався фарбою лише ієрогліф на печатці; 2) фарбою вкривалося тло, а ієрогліф на його фоні виділявся білим кольором [Тітков 1994, 25].

Традиційно на печатках вказувалося ім'я чи прізвище майстра, володаря тієї чи іншої речі або людини, що зробила цей напис.

Після реставрації обладунки отримали належний вигляд і були представлені в експозиції скарбниці музею "Унікальні предмети у зібранні Полтавського краєзнавчого музею" (автор ідеї експозиції та втілювач — О.Б.Супруненко, головний художник — заслужений художник РСФСР В.Ф.Деуль).

Подібні обладунки рідкісні, а можливо, навіть єдині в Україні. З огляду на дані наведені вище, їх можна датувати XVIII–XIX ст. А ось написи — залишаються на прочитання фахівцям.

ЛІТЕРАТУРА

Воробьев М.В., Соколова Г.А. Очерки истории по науке, технике и ремеслу в Японии. Москва, 1976.

Иофан Н.А. Из истории металлургии в Японии VI-VIII вв. // Краткие сообщения института народов Азии. Москва, 1963.

Николаев В.Ф., Гаверилів М. Центральний Пролетарський музей Полтавщини, його утворення, організація і завдання // *Бюлетень відділу народної освіти.* Полтава, 1921.

Отчет... Отчет о Естественном-Историческом музее Полтавского губернского земства за 1900 г. Полтава, 1902.

Отчет... Отчет о Естественном-Историческом музее Полтавского губернского земства за 1903 г. Полтава, 1904.

Отчет... Отчет о Естественном-Историческом музее Полтавского губернского земства за 1909 г. Полтава, 1910.

Спеваковский А.Б. Самураи — военное сословие Японии. Москва, 1981.

Тітков Олександр. Далекосхідна зброя у зібранні Полтавського краєзнавчого музею // *Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства.* Полтава, 1994.

Тітков О.В. Східний світ у колекціях Полтавського краєзнавчого музею // *Музеї. Меценати. Колекції.* Полтава, 2000.

Уестбрук А., Ратчи О. Секреты самураев. Ростов на Дону, 2000.

Arai Hanuseki. The Armor Book in Honcho Gunkiko. London Tokyo, 1964.

Garbutt M. Japanese Armour from the Inside // Transaction and Proceeding of the Japan Society. Vol.9. London, 1912-1913.

Gilbertson E., Kawaki G. The Genealogy of the Miochin Family: Armourers, Swordsmith and Artists in Iron, Twelfth to the Eighteenth Century // *Transaction and Proceeding of the Japan Society.* Vol.I. London, 1892.

Stone G. A. Glossary of the Construction, Decoration and Use of Arms and Armor. New York, 1961.